

Henrik Ibsen

PŘÍZRÁKY

Skoro mám takový dojem, že jsme všichni přízraky.

Překlad:	František Fröhlich
Režie a výběr hudby:	Peter Gábor
Scéna a kostýmy:	Katarína Holková
Dramaturgie:	Tomáš Vůjtek
Inspice:	Vojtěch Orenič
Text sleduje:	Kamila Holaňová

Osoby a obsazení:

<i>Paní Helena Alvingová</i>	Alena Sasínová-Polarczyk
<i>Osvald Alving</i>	Albert Čuba
<i>Pastor Manders</i>	Jan Fišar j.h.
<i>Jakub Engstrand</i>	Vladislav Georgiev
<i>Regina Engstrandová</i>	Zuzana Truplová

Premiéra v sobotu 22. března 2014 v 18.30 hodin

Ibsenovy Přízraky

Když v Kodani vyšla 4. prosince 1879 Ibsenova hra Domeček pro panenky (ve starších překladech Nora), znamenalo to skandál, který rozdělil společnost na Ibsenovy příznivce a odpůrce. Negativní ohlasy, které provázely uvedení hry, pak přiměly Ibsena, aby svým odpůrcům patřičně odpověděl. Učinil tak svou novou hrou Přízraky (Gengangere), která vyšla tiskem 13. listopadu 1881.

O tom, že hra způsobí velký rozruch, Ibsen moc dobře věděl, jak o tom svědčí jeho dopis nakladateli Hegelovi („Kdyby se tak nestalo, neměl bych důvod ji psát.“). Úvodník v Morgenbladet hru odsoudil a případné čtenáře odradil výstražným varováním: „Tato kniha nepatří na vánoční stůl v žádném křesťanském domě.“ Není tedy divu, že knihkupci brzy začali vracet nakladateli objednané výtisky. Ibsen pokračoval v kritice manželské přetvářky, dokonce ústy své postavy obhajoval volnou lásku a otevřel pro moderní divadlo téma euthanasie a incestu. Skandidávská divadla se zprvu textu hry zalekla, ale již o dva roky později se hra stala úspěšným titulem. U nás byla poprvé uvedena v roce 1900 ve Švandově divadle jako Příšery (pozdější překlady ji uváděly jako Strašidla).

Norský výraz „gegangere“ označuje něco nehmatatelného, co je však stále mezi živými a i nadále je ovlivňuje. Není to tedy jen duch či strašidlo. Této metafyzické rovině originálu se nejvíce blíží právě pojmenování Přízraky.

Přízrak Ibsen

Henrik Ibsen pocházel z národnostně smíšené rodiny, která byla v pravém slova smyslu germánská. Námořnickou profesi postupně vystřídaly obchodní aktivity a rodina se začala společensky vzmáhat. Zakladatelem rodu byl Dán Petr Ibsen, který se usadil v Bergenu v roce 1720. Zde se oženil s dcerou nedávno přistěhovalého Němce, se kterou měl jediného syna Henrika Petersena. Ten byl ještě námořníkem jako jeho otec a oženil se dcerou Skota z Bergenu. Z tohoto svazku se narodil Ibsenův děd Henrik, který ovšem přišel na svět jako pohrobek. Vychován byl v Solunu poblíž Skienu, kde se jeho matka podruhé provdala za místního probošta. V roce 1787 se Henrik oženil s Johanou Kateřinou Plesnerovou, dcerou německého kupce ze Skienu, a z tohoto svazku se posléze narodil Ibsenův otec Knut. Ibsenův dědeček však záhy ztroskotal se svým člunem a zahynul. Vdova Johana se provdala o rok později za bohatého kupce Ole Pause, jehož syn a Knutův nevlastní bratr se stal později dokonce poslancem. Knut se pak oženil s dcerou německého velkoobchodníka Marií Cornelií Altenburgovou, kterou znal již od dětství. Marichen Altenburgová totiž rovněž pocházela z rodu Pausů. Její matkou byla Hedeviga Christiane Pausová a otcem Johan Andreas Altenburg, který patřil rovněž k patricijské městské vrstvě. Těmto dvěma zámožným manželům se 20. 3. 1820 narodil syn Henrik jako nejstarší z pěti jejich dětí (později měli ještě tři syny a dceru).

Ibsen byl na své předky pyšný, jak o tom svědčí pochvalné pasáže v dopisech, které psal svému příteli, dánskému literárnímu kritikovi Georgu Brandesovi. Ve Skienu žil Ibsen patnáct let a zpočátku to bylo období poměrně šťastné. Rodina patřila k místní honoraci a často ve svém domě pořádala večírky. Otec byl ozdobou společnosti, vyznal se v lidech a dokázal být vtipným společníkem, zatímco matka byla uzavřená a tichá, obětavá a trpělivá k ranám osudu (Ibsen přiznal, že mu byla inspirací pro matku Áse v Peer Gyntovi). Vřelý vztah měl ke své o čtyři roky mladší sestře Hedvice, která byla velmi zbožná a měla i hluboký zájem o mystiku, jak to bylo ostatně v kraji zvykem. K duchovnímu osvícení vedla i Ibsena, jehož nejmilejší četbou v dětství byla Bible. Hedvika vstoupila do sekty pietistů, v jejímž čele stál kazatel Lammers a která se ostře vymezovala vůči katolictví. Byla jedinou z příbuzenstva, k níž Ibsen lnul i později. Snad právě tento její iniciační vliv dovedl později Ibsena až ke Kierkegaardovi.

Přelomová událost Ibsenova dětství nastala, když měl sedm let. Otec přišel spekulacemi o majetek a rodina se musela výrazně uskrovnit. Přestěhovali se z města na chudí statek do Venstøp, několik kilometrů na sever od Skienu. Matka hledala útěchu v náboženství, otec začal trpět depresemi a utápěl se v alkoholu. Tento bankrot znemožnil Ibsenovi vzdělání, protože už nebyly ani peníze na další studia, které Ibsen zahájil na střední škole ve Skienu, kde vynikal v malířství a literatuře (není bez zajímavosti, že mladý Henrik chtěl být původně malířem). Po jeho confirmaci se rodina přestěhovala zpět do Skienu, do domu, jehož majitelem byl nevlastní Knutův bratr, rejdař a kupec Christopher Blom Paus. V patnácti letech však Ibsen musel přijmout místo lékárenského učně v městečku Grimstadu, kam se musel dokonce vydat sám pěšky. S rodiči se od té doby nestýkal a nesblížil se s nimi ani v dobách své slávy.

Hlavní postavy v Ibsenových hrách často odrážejí Ibsenovy rodiče, a tak i v Přízracích se komoří Alving může jevit jako reminiscence na bankrotem zlomeného Ibsenova otce a

Reginin nemanželský původ může evokovat trauma, kterým Ibsen v dětství velmi trpěl díky nikdy neprokázaným pověstem o tom, že jeho skutečným otcem je místní sukničkář.

V Grimstadu strávil pět let, přičemž své zaměstnání pokládal za přítěž. V prostředí tohoto maloměstského Kocourkova (Grimstad měl v té době pouhých 800 obyvatel) duševně nesmírně trpěl. Zde začal psát své první básně a provokoval okolí svými radikálními názory, které konvenovaly s revoluční rétorikou bouřlivého roku 1848. Jedním z jeho básnických vzorů byl i Johan Sebastian Welhaven (1807-1873), jehož báseň *Søfuglen* vypráví v pěti slokách o divoké kachně, kterou jen tak pro zábavu postřelí lovec a ona umírá na dně mezi mořskými řasami. Kromě Ibsena tento námět dramaticky zpracuje i Anton Pavlovič Čechov, jeho hra se však bude jmenovat *Racek* a vznikne až v roce 1895, tedy deset let po prvním uvedení Ibsenovy tragédie.

Jako lékarnický učeň pracoval v Grimstadu u Jense Aarupa Reimanna a zde se seznámil s Elsou Sophií Jensdatter Birkedalenovou, která byla Reimannovou služebnou. Sedmnáctiletý Ibsen s o deset let starší Elsou zplodil syna, na kterého platil alimony celých čtrnáct let, nicméně s dítětem ani s Elsou se nestýkal. I z této události pak bude ve svých hrách čerpat inspiraci.

V roce 1850 se přestěhoval do Kristianie (tehdejší název Osla), aby v hlavním městě začal studovat na univerzitě. Nejdřív ale musel složit maturitu, na kterou se pečlivě připravoval. Nejdůležitějším předmětem byla tehdy klasická filologie, a Ibsen proto začal studovat Ciceronovy řeči proti Catilinovi. V nich našel téma pro své první drama, historickou tragedii *Catilina*. Z části je tato hra o potlačeném římském spiknutí reakcí na potlačenou revoluci roku 1848, ale zároveň přivádí na jeviště prototyp ibsenovského hrdiny, který je společenským outsiderem a vizionářem hlásajícím nové pravdy.

O hru, kterou Ibsen napsal blankversem pod pseudonymem Brynjolf Bjarme, však nebyl zájem a nakonec ji vydal vlastním nákladem Ibsenův přítel jurista Schulerud. Sám Ibsen později takto vzpomínal na svůj dramatický debut: „Správa divadla v Kristiánii vrátila mému příteli kus, odmítla jej právě tak zdvořile jako určitě. Schulerud pak chodil s rukopisem od knihkupce ke knihkupci, ale všichni, jeden jako druhý, se vyjadřovali v tomtéž smyslu jako správa divadla. Nejvyšší byla nabídka jednoho knihkupce, který žádal takovou a takovou sumu, vytiskne-li dílo bez nároků na honorář. Přítel však neumdléval a vydal dílo svým nákladem v počtu 250 exemplářů doufaje, že půjde rychle na odbyt. Zklamali se všichni. Neprodalo se mnoho z malého beztak nákladu; přítel měl u sebe část nákladu a pamatuji se, že jednoho večera, když malá naše domácnost stanula před nepřekonatelnými obtížemi, udělali jsme z této hromady tiskovin makulaturu a odnesli jsme to šťastně k hokynáři. V nejbližších dnech jsme nepostrádali žádné z nejnnutnějších životních potřeb.“ Satisfakce se hře dostalo až v roce 1874, kdy ji vydal Ibsen již pod svým jménem jako známý a uznávaný dramatik.

Mnohem větší význam pro jeho kariéru mělo setkání s houslistou Ole Bornemannem Bullem, s kterým se v Kristiánii seznámil v roce 1851. Tento vlastenecky založený „norský Paganini“ si svými evropskými koncerty vydělal slušný kapitál, který chtěl investovat do rozvoje národního divadla. Jmenoval Ibsena dramaturgem v Det Norske Theater v Bergene na pět let a s povinností uvést vlastní hru vždy ke 2. 1., tedy k výročí založení divadla. Zároveň mu dal cestovní stipendium na pětiměsíční cestu po dánských a německých divadlech (Kodaň, Hamburk, Berlín, Drážďany), aby poznal evropský repertoár. Ibsen smlouvu dodrží, ale po

pěti svých premiérách divadlo opouští a vrací se do Kristianie, kde v roce 1858 získává místo ředitele nového Christiania Norske Theater.

Téhož roku se oženil se Suzannah Thoresenovou, o které obdivně napsal: „Moje žena je povaha, jakou právě potřebuji - nelogická, ale obdařena silným praktickým instinktem; velkorysý je její způsob myšlení a téměř bezuzdná její nenávisť k malicherným ohledům“. Manželé spolu žili ve velmi špatných finančních podmínkách a k tomu se ještě přidávalo Ibsenovo znechucení norskými poměry. Zvláště na něj zapůsobil fakt, že se definitivně zhroutila myšlenka na praktickou realizaci skandinavismu (čili širší národní spřízněnosti mezi nordickými národy), když Norsko ani Švédsko nepomohly Dánsku ve šlesvicko - holštýnské válce proti Prusku. V roce 1864 odjel z Kristianie do Itálie, kde žil v dobrovolném exilu v Římě. Později pobýval zvláště v Drážďanech a Mnichově, kde původně chtěl i zemřít. Do Norska se vrátil až za 27 let, kdy zatoužil na vlastní oči „spatřiti půlnoční slunce, o němž mluví každý turista s nadšením a já, rozený Nor, jsem ho ještě nespatřil.“

V exilu napsal své nejvýznamnější hry (1866 Brand, 1867 Peer Gynt, 1869 Spolek mladých, 1873 Císař a Galilejský, 1877 Opony společnosti, 1879 Domeček pro panenky, 1881 Přízraky, 1882 Nepřítel lidu, 1884 Divoká kachna, 1886 Rosmersholm, 1888 Paní z moře, 1890 Heda Gablerová), ale dlouho se ve své vlasti setkával pouze s nepochopením, což dokázal reflektovat patřičně ostře: „Tam žítí se nehodí pro spisovatele, leda že by dovedl všechny strany chladně odmítnout a zaujmouti pro sebe vlastní stanovisko.“

Když pak v roce 1885 Norsko na několik týdnů navštívil, poznamenal sarkasticky: „Bylo mně, jakoby v Norsku nežily dva milióny lidí, nýbrž dva milióny psů a koček.“ O to víc si cenil skutečnosti, že už od konce šedesátých let byl v Dánsku a Švédsku oslavován jako chloubka Skandávie. V létě 1869 dostává od Karla XV. ve švédském Dramatika Teater za jásotu publika Vasův řád. Pro řády měl ostatně slabost, a jak ke svému překvapení zjistil jeho přítel Georg Brandes, nosil je i doma.

Nakonec se ale dočká uznání i v rodném Norsku a 20. 3. 1898 jsou jeho sedmdesátiny slaveny jako národní svátek (po návratu do Norska ještě napsal čtyři hry - 1892 Stavitel Solness, 1894 Eyolfek, 1896 John Gabriel Borkman, 1899 Když my mrtví procitneme). Ale tak jako nemají šťastný konec jeho hry, neměl jej ani jeho život. 13. 5. 1900 je raněn mrtvicí a zbylých šest let života jí bude paralyzován (na jaře 1901 ochrnul na pravou část svého těla). Jeho syn jej jednoho dne najde, jak se učí znovu psát písmena, což Ibsen okomentuje s bolestí v hlase: „Hleď, co tu dělám. Sedím a učím se psát písmena, a byl jsem přece spisovatel!“. Těžko si představit větší životní ironii. Zemřel 23. května 1906 právě ve chvíli, kdy jeho ošetřovatelka ujistila návštěvu, že mistru Ibsenovi je již trochu lépe. „Naopak“, pronesl z posledních sil Ibsen a zemřel.